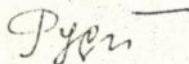

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

РУДЬКО Людмила Петрівна

ЗВЕРТАННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

(на матеріалі п'єс Б.Шоу)

Спеціальність Ю.02.04 - германські мови

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Одеса - 1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернівецькому державному університеті
ім. Ю.Федьковича.

- Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор Карпенко Юрій
Олександрович
- Офіційні опоненти - доктор філологічних наук,
професор Колегаєва Ірина
Михайлівна
- кандидат філологічних наук,
доцент Яровенко Людмила
Степанівна
- Провідна організація - Прикарпатський державний
університет

Захист відбудеться 12 травня 1994 р. о 13й годині на за-
сіданні спеціалізованої ради КО68.24.08 в Одеському державному
університеті за адресою 270058, м.Одеса, Французький бульвар.
24/26

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці
Одеського університету.

Автореферат розіслано *11 квітня* 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н.М.Тхор
Н.М.Тхор

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00802214 (H)

Звертання як один з важливих компонентів загальної системи комунікативних засобів у драматичному творі є носієм смислової інформації та експресивного потенціалу тексту п'єси, що впливає на духовний світ, почуття, емоції, думки, вчинки читача (глядача). Проблема тексту на сучасному етапі розвитку філологічних наук розглядається в рамках комунікативної теорії, яка сформувалася в лінгвістиці. Згідно з цією теорією, усяке звертання є частиною функціонуючої системи, в якій взаємодіють три сили, що створюють єдиний комунікативний ланцюг: автор - повідомлення (у нашому випадку - це звертання) - читач. Отже, однією з важливих одиниць мовної орієнтації є звертання.

Обрана нами як об'єкт дослідження ця синтаксична одиниця може бути розглянута в широкому плані, а саме: стосунки звертання з членами речення, його семантичні характеристики, склад, прагматика тощо. Комунікативно-прагматичний підхід до проблеми опирається на аналіз п'є Б.Шоу, тексти яких становлять живу функціонуючу єдність, засіб спілкування драматурга зі своїми читачами.

Такий підхід до вивчення функцій звертання в реченні, аналіз його структури та прагматичного аспекту вимагає від дослідника зосередження уваги на вивченні всієї канви комунікації, бо саме текст є носієм прагматики (інтенція автора).

У цій роботі ми прагнемо з'ясувати, як автор "зашифровує" інформацію і вкладає її у звертання, як ця інформація сприймається, розшифровується читачем-інтерпретатором. Треба зауважити, що у цій сфері мовознавчої науки певний доробок є (Г.Н.Клюсов, В.Е. Гольдін, О.А. Мізін, В.А. Доборович, М.О.Олікова), однак залишилися не розкритими принципові структурні та смислові особливості даного мовного явища, існує також необхідність ширшого вивчення особливостей вживання звертань в англійській мові, треба простежити за тенденціями розвитку цієї мовної категорії, визначити її комунікативно-прагматичний потенціал, зокрема у драматичних творах. В цьому ми вбачаємо актуальність нашого дослідження.

Основною метою дисертації є вивчення комунікативно-прагматичного потенціалу звертань. У драматичних творах Б. Шоу, їх семантики, засобів вираження, сфери функціонування, а також виявлення та з'ясування як мовних, так і позамовних чинників,

що впливають на вибір формули звертання, ролі умов і середовища, де ці звертання функціонують.

Конкретні завдання дослідження, зумовлені поставленою метою, полягають в тому, щоб

- описати та систематизувати вокативний матеріал з драматичних творів Б.Шоу, обраних нами для аналізу;
- визначити частотність вокативів у досліджуваних драматичних творах, зокрема насиченість ними п'єс;
- вивчити функціонально-семантичні можливості вокативів, їх вплив на драматичний твір, роль у комунікативно-прагматичному спрямуванні тексту;
- дослідити структуру вокативів та встановити взаємодію між компонентами в складі поширених звертань.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному, порівняльному та прагмалінгвістичному підході до проблеми функціонування звертання в художніх текстах сучасної англійської мови - підході, спрямованому на виявлення комунікативно-прагматичного потенціалу вокативів.

Мета і завдання дослідження підказали вибір комунікативно-прагматичного принципу аналізу мовного матеріалу і обумовили необхідність зосередження на кількісно-якісному, структурно-семантичному та описовому методах. В роботі застосовується також метод контекстуального та психолінгвістичного аналізу з опором на широке розуміння контекстологічного прийому.

Матеріалом дослідження є тексти п'єс Б.Шоу загальним обсягом 4700 сторінок, що методом суцільної вибірки дозволило зібрати й обстежити 5000 звертань. Достовірність наслідків дослідження забезпечується досить широким фактичним матеріалом, на основі якого виконана робота, крім того, самою методикою дослідження, що базується на поєднанні ряду апробованих методів лінгвістичного аналізу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що воно сприяє системному вивченню мови в її функціональному аспекті, визначенню місця і ролі звертання в комунікативно-естетичній системі цілісного художнього твору, а також дозволяє розкрити, уточнити засоби кодування (драматургом) і декодування (глядачем) у звертаннях їх комунікативно-прагматичного навантаження.

Практична значимість дослідження обумовлюється можливістю використання його висновків у викладанні англійської мови як у школі, так і в вузі в курсах лекцій з стилістики, у спеціальних курсах з ономастики, при вивченні студентами правил англійського мовного етикету, в перекладацькій практиці, а також при складанні спеціальних навчальних лексикографічних посібників, довідників для бажаючих поглибити свої знання з англійської мови, краєзнавства тощо.

Результати дослідження дозволяють винести на захист такі положення:

1. Система номінацій у звертаннях у драматичних творах Б.Шоу психологічно мотивована і доцільна, що відіграє важливу роль у створенні образів персонажів у п'єсах, де простежується гармонійна єдність спільного ряду прагматичне - спрямування-звертання-створений образ-сприйняття глядачем.
2. Існує міцний зв'язок між семантичним наповненням звертання та його структурою, до того ж те й друге складається з цілої низки компонентів.
3. Прагматична настанова тексту п'єси полягає в тому, щоб переконати аудиторію, глядача, слонукати його приєднатися до тієї чи іншої точки зору, а цього можна досягти завдяки адекватному вибору мовних засобів у формулі звертання, що, зрештою, веде до забезпечення кращого сприйняття всієї концепції автора.
4. Специфіка звертань з огляду на комунікативно-прагматичний потенціал відзначається особливою потужністю цього потенціалу, оскільки звертання за своїм мовленнєвим статусом є точками перетину інформаційної та емоційно-експресивної основ, а тому акумулюють в собі прагматичні можливості цих основ.
5. Будучи тим фокусом, де сходяться чотири лінії ("автор-персонаж", "автор-глядач", "персонаж-персонаж", "персонаж-глядач"), котрі зрештою виявляються варіаціями однієї головної, а саме лінії "автор-глядач", звертання виконують роль маркерів, що несуть значне прагматичне навантаження, адресоване глядачеві.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення та виснов-

ки дисертації відображені в семи публікаціях, а також викладені та обговорені на спільному засіданні кафедр англійської мови та германських мов Чернівецького державного університету, на міжнародній науковій конференції "Семантика мови і тексту" (Івано-Франківськ, 1993), на науковій нараді з проблем автоматичного аналізу та перекладу тексту (Чернівці, 1989), на республіканській науково-методичній конференції "Методи вивчення лексичного складу мови" (Чернівці, 1991).

Мета і завдання дослідження визначили структуру роботи, котра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку скорочених позначень джерел та списку використаної літератури (188 позицій).

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації та її актуальність, визначається мета та завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична значимість та практична цінність роботи, формулюються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі йдеться про те, що форми звертання в мові відображають стосунки людей у суспільстві. Вибір форми звертання завжди чимось зумовлений. Мовленнєва поведінка мотивується певними обставинами, що безпосередньо впливають на добір звертань для конкретної ситуації. Вибір відповідного регістрового забарвлення детермінується такими факторами, як характер ситуації спілкування, ступінь знайомства чи родинних стосунків, стать, посада, освіта, характер стосунків між комунікантами. Їх інтелектуальний рівень, соціальна приналежність та інші екстралінгвістичні фактори.

Звертання – це таке мовне явище, яке через свою граматичну незалежність наближається до відокремленого члена речення. Воно, як правило, виражене іменником чи субстантивом, має свій набір синтаксичних ознак, подібних до ознак членів речення, а інтонацією і значенням пов'язане з реченням, яке воно обслуговує.

Синтаксична функція звертання передбачає такі компоненти (семи), як сема адресата (сема другої особи) і сема кличності. Звертання завжди закріплене за другою особою і, як зазначає

О.М.Олікова, воно завжди має обов'язкову граматичну ознаку - відсутність артикля, а вказівний займенник і означений артикль звертання служать засобом розкриття другої особи.

Системний аналіз звертань у п'єсах не тільки сприяє глибшому розумінню окремих образів, задуму драматурга, а й дозволяє говорити про своєрідність стилістики імен, що використовуються у творі.

Вдалий вибір антропоніма в тій чи іншій ситуації дає можливість письменникові правильно використати багатоплановий образний потенціал антропонімії. При зміщенні звичного використання іменування особи в звертанні, тобто при порушенні нормативної форми наймення, створюється дисонанс, що веде до підвищеної експресії, конотації. Відсутність необхідної обізнаності з мовленнєвим етикетом може призвести до непорозуміння в спілкуванні, особливо якщо спілкуються носії різних мов. Різноманітні історичні, соціальні і культурні фактори впливають на вибір тієї чи іншої мовної одиниці, а форми звертання у британському суспільстві є важливим засобом визначення соціального статусу у службовому, майновому та віковому стані.

Існує певний зв'язок між набором компонентів іменування персонажа і його соціальними характеристиками. Чим більше компонентів охоплює іменування денотата, тим вище його соціальний стан або ситуація спілкування є надзвичайно офіційною.

Іменування автором своїх персонажів не буває випадковим, кожний антропонім містить у собі певний смисл (етимологічний чи, частіше, функціонально-звичайний), котрий висвічує якусь ознаку носія наймення, породжує своє асоціативне поле.

Як граматично домінуючі складові і апелятивів у англійській мові виступають слова, котрі своїм значенням спроможні уточнити, конкретизувати позначену ними в вокативі особу, предмет чи явище. До таких слів відносимо іменники, особові займенники другої особи, субстантивовані прикметники, числівники та прислівники.

Високий відсоток вживання звертань, до складу яких входить загальна назва, пояснюється тим, що письменник не лише називає особу, до якої звертається, але адресуючи номінацію, водночас висловлює свою оцінку, пристрась.

Всю розмаїтість звертань, що є загальними назвами, в п'єсах Е.Шоу можна звести до таких лексико-семантичних груп, які

означають: стать, вік, ступінь спорідненості, місце проживання, етнічну приналежність, якісну характеристику персонажа, офіційний статус, професію.

Варіативність засобів іменування особи широко використовується з метою характеристизації героя. Гетеронімінації персонажів притаманна цілеспрямованість через серію моносуб'єктних або полісуб'єктних номінацій. Ці серії номінацій, створюючи своєрідну ономастичну парадигму, передають різні погляди на персонаж, і є чудовим засобом портретизації героїв п'єси.

Б.Шоу віддає перевагу заміникам власних назв у тих випадках, коли цього вимагає мовленнєва ситуація, контекст.

Часто загальні назви у функції звертання набувають додаткового стилістичного забарвлення в залежності від прикметника, яким вони поширюються. Найбільш активними поширювачами, що мають найбільше зв'язків з загальними назвами (причому ці зв'язки досить слабкі, нестійкі), є *dear, little, poor, old, sweet, good, young*. Таким чином, детермінативи в сполученні як з загальними, так і з власними назвами забарвлюють і підсилюють потенціал звертання, надають його звучанню потрібної автору тоналності.

В тексті звертання чітко локалізується, воно не може довільно міняти місце в реченні, бо воно обумовлене цільовою настановою і структурою самого речення та тією функцією, яку виконує звертання в реченні.

Найбільш акцентованим можна вважати препозитивне розміщення звертання. Якщо ж звертання знаходиться в середині або в кінці речення, то в більшості випадків воно вживається для підтримки уже встановленого контакту.

У другому розділі звертання розглядаються в функціональному плані та в плані семантики.

Засоби іменування особи в позиції звертання в діалогах чи полілогах багато в чому зумовлюють я обставинами спілкування. До таких обставин належить безпосередній контакт партнерів по комунікації або відсутність особи, котрій адресоване звертання. Пряме звертання функціонально розділяється на три типи. Перший тип - це основний, він реалізується в бесіді комунікантів. До другого відносимо такі звертання, що не потребують відповіді. Це звертання в таких ситуаціях, коли адресант і адресат присутні, а самої комунікації нема. Щодо третього типу, то мова йде

про такі випадки, коли пряме звертання перестає бути таким через зміну ситуації спілкування (наприклад, смерть співрозмовника), отже воно переходить у непряме.

Пряме звертання до міфічної особи реалізується шляхом використання теонімів (Jesus Christ), топонімів (Father Nile), хрематонімів (Sphinx), але в усіх випадках відбувається процес одухотворення адресата, що усвідомлюється як жива істота вищого, сакрального рівня.

Непряме – зустрічається у випадках, коли присутній лише один учасник комунікативного акту, тобто суб'єкт, а об'єкт (адресат) з якоїсь причини відсутній. Дистантне непряме звертання, спрямоване до відсутньої особи, не передбачає відповіді, тому зворотньої реакції не виникає, бо одна з умов комунікації порушена: випала ланка в низці комунікації, а саме – наявність об'єкта.

Заслужовують на увагу і такі випадки, коли адресант спрямовує звертання самому собі, внаслідок чого адресат і адресант репрезентуються в одній і тій же особі, тобто адресант стає і суб'єктом і об'єктом комунікації. Подібні "ностальгічні" звертання – роздуми використовуються драматургом як яскраві мовні засоби, що дають можливість йому ввести потрібний літературний персонаж і подати його у відповідній тональності.

Основним класифікаційним параметром, який дозволяє здійснити семантичне групування звертань, може бути їх відношення до етикету та узусу. Це відношення схематично може виглядати так: а) узуальні-етикетні (власне етикетні звертання); б) узуальні-неетикетні; в) неузуальні-етикетні (тут етикет виступає в перевернутому або транспонованому вигляді); г) неузуальні-неетикетні.

З огляду на запропану класифікацію для характеристики кожної групи ми виділяємо чотири семантичні розряди звертань: етикетні звертання, звертання з заміниками титульних слів, звертання без етикетних термінів та прономінальні звертання. Мовленнєвий етикет розглядається нами як своєрідні правила ритуалізованої поведінки людини в суспільстві, вербальні форми вираження чемного ставлення до співрозмовника в процесі спілкування.

Вибір етикетних формул обумовлюється такими чинниками: ступенем родинних стосунків, знайомства, віком, статтю адреса-

та, родом занятъ, національною приналежністю. Вибір відповідного реєстрового забарвлення залежить як від статусу учасника комунікативного акту з урахуванням згаданих змінних величин, так і від ситуації спілкування. Варто зауважити, що вибір альтернанта також визначається низкою інтра- та екстралінгвістичних чинників, таких, приміром, як місце мовленнєвого акту, комунікативні обставини, форма мови (усна чи писемна), сфера комунікації, склад характеру комунікантів.

Географічне середовище та історичні умови, в яких живе суспільство, позначаються на укладі його життя, на матеріальній, соціальній та духовній сфері, тому кожна епоха прагне до встановлення своєї форми варіювання ономастичкону. Характерно, що прагнення Б.Шоу відобразити ономастичні традиції тієї історичної епохи, яку він описує, не обмежило процес його авторського творення імен. В його історичних п'єсах знаходимо цілу низку антропонімів, топонімів, зоонімів, хремотонімів, аналогічних історично засвідченим іменам. Перш за все це численні сакральні звертання: (Gogs of Egypt and Vengeance, O Christ, Jesus, O God); звертання за фактом, професією, які були притаманні Єгипту часів Клеопатри: (pilum pitcher, teacher of kings, temple guard, bearer of evil tidings), звертання за класовою приналежністю: (cowardly slave).

Б.Шоу як майстер жарту, іронії, насмішки навмисне зіштовхує формули звертання з різних історичних епох, тобто в цьому випадку англійські звертання, що побутували в певному часі і просторі, переносяться до Стародавнього Єгипту, де узуальними були зовсім інші звертання. Таким чином, умисний дисонанс створюється шляхом використання звертань з перенесенням норм уживання титульних слів у інший часовий простір. Наприклад, (п'єса "Caesar and Cleopatra"): Caesar: Comrade, give the word to turn out on the beach and stand by the boat.

Caesar: Oh no, no, no. By no means. Caesar's guests gentlemen.
Rufio: You are a bad hand at a bargain, mistress, if you will swap Caesar for Antony.

Як бачимо, драматург навмисно осучаснює п'єсу, розглядає минуле через призму сь годення, бо вважає неможливим писати про минуле, ігноруючи події сучасності, а тому користується прийомом імпліцитних співставлень минулого з сучасним, щоб досягти своєї мети, - зробити глядача співучасником дії.

В основі суб'єктивно-характеризуючої функції звертань ле-

жить їх здатність образно кваліфікувати адресат з боку його моральних, інтелектуальних та фізичних якостей. В таких випадках часто у ролі звертань виступають зоосемізми, своєрідність яких виявляється в їх образнохарактерологічній сутності. Серед усіх назв тварин, що живаються в ролі звертання в п'єсах Б.Шоу, більшість з них одержує негативне забарвлення. Асоціативні механізми мислення відіграють неабияку роль у процесі мовленнєвої діяльності людини. Для створення фразеологічного образу найчастіше уживаються такі назви тварин, які є складовою частиною цієї фразеологічної підгрупи. Зоосемізми - звертання з еспліцитним негативним забарвленням включають назви свійських тварин: cow, cat, ass, dog, donkey, диких: fox, camel, рептилій: crocodile, serpent, chameleon, птахів; sea bird. Це негативне значення звертань посилюється, якщо вони поширюються пейоративними епітетами old, silly, rotten, filthy, hungry і займенником you.

Higgins: A? would you? Claw in, you cat ("Pygmalion")

Деякі зоосемізми-звертання, залежно від контексту, можуть мати як негативне, так і позитивне забарвлення, наприклад, зоосемізм cat виражає негативну емоцію, а kitten - позитивну. Napoleon: This is your revenge, you she-cat, for having had to give me the letters ("The Man of Destiny");

Caesar: Oh! who told you that, little kitten? ("Caesar and Cleopatra")

У цьому ж розділі розглядаються звертання-перифрази, переважно наближені до метафор, котрі збирають у себе максимум почуттів, думок, емоцій, виступаючи при цьому якразим живописним засобом портретизації діючої особи. Лексичне чаповнення подібних звертань може бути досить різноманітним, сюди можуть входити слова з переносним значенням (метафора, метонімія, синекдоха), тоді функція звертання-перифрази стає фіктивно-кличною, оцінною і сприймається читачем як примета високого стилю.

Заслужовують на увагу також прономінальні звертання. Це займенники, що виконують зокативну функцію і, як правило, несуть у собі негативний заряд. Розгорнуті прономінальні звертання, називаючи другу особу, виступають синтаксичною фігурою, поетичним прийомом, що підсилює емоційність мовлення. Ті розгорнуті звертання, у яких займенник you супроводжується відносними займенниками who, that, не зовсім компактні, вони

насичені надмірною інформацією. Наприклад: Ra: Hear me, you women who adorn yourselves alluringly and counsel your thoughts from your men, leading them to believe that ye deem them wondrous strong and masterful whilst in truth ye hold them in your hearts as children without understanding ("Caesar and Cleopatra")

У третьому розділі звертання розглядаються в плані прагматики.

Комунікативний акт як різновид людської діяльності обов'язково передбачає наявність двох сторін: суб'єкта і об'єкта процесу комунікації, а взаємодія трьох основних компонентів (суб'єкт-інформація-об'єкт) створює єдиний комунікативний ланцюжок. Але в художньому тексті з'являється і четвертий компонент - читач (глядач), котрий розкодує імпліцитну інформацію, що передають один одному учасники комунікації за допомогою того мовного матеріалу, який надав у їх розпорядження автор твору.

Такі художні елементи як безпосереднє звертання до глядача, є досить вагомим засобом зосередити увагу глядача на тій чи іншій проблемі, настановити, підказати розв'язання якоїсь проблеми, вплинути на світогляд потенційного глядача. Але сучасна драматургія відмовилася від такого прийому, що порушує реалізм сценічного дійства. Тому у п'єсах Б.Шоу, як правило, немає таких форм прямого виходу автора на глядача і лише зрідка зустрічаємо в завуальованій композиційно вмонтованій формі такі прийоми, як прийом "ведучого" (коментарі Мікроба (Monster) у п'єсі "Too True TO BE Good").

Таким чином, зміст п'єси є імплікований у діалогах персонажів, тобто закодований глибше, ніж у недраматичному тексті, а тому комунікативно-прагматична спрямованість п'єси розкривається глядачеві більш складним шляхом порівняно з творами інших жанрів.

Оскільки діалог і полілог відбивають особливості розмовної мови, мовлення, то вони охоплюють не лише нейтральний шар лексики, а й лексику оцінного характеру, яка найчастіше вживається для стислої, комплексної характеристики референта. З розвитком подій у художньому творі виражене власною чи загальною назвою звертання по мірі його просування в тексті на низу до-

даткові йменування героя. Гетероніміативність персонажів п'єси Б.Шоу пов'язана з тим, що вони потрапляють у різні життєві ситуації, контактують з різними партнерами по комунікації, а усадка зміна призводить до обов'язкової заміни найменування у звертанні, оскільки різні комуніканти демонструють різне ставлення до свого співрозмовника.

З розгортанням подій у п'єсі об'єкт самохарактеризується у своїх вчинках, у стосунках з людьми, з життям, розкриває свій духовний світ і дає можливість глядачеві (читачеві) скласти враження про нього, а оскільки звертання називає цей об'єкт, то, звісно, еволюція образу веде до еволюції звертання.

Вибір певної спрямованості у йменуванні персонажів через звертання виражає авторську інтенцію. Увібравши інформацію змістового та контекстуального характеру, звертання репрезентує імпліцитну авторську модальність і виступає безпосереднім виразником прагматичної настанови. Проте один і той же текст через множинність адресатів може сприйматися по-різному, діяти на читачів неоднаково, бо їх сприйняття має вибірковий характер в залежності від особистого тезаурусу адресата, його особистої таблиці знань (В.А.Кухаренко). Драматург передбачає збірний образ читача (глядача), який стає носієм прагматичної спрямованості художнього твору, причому звертання виступає своєрідним каналом зв'язку між реципієнтом-глядачем (читачем) та відправником інформації – автором. На сцені один персонаж звертається до іншого, а в залі по цьому звертанню глядачі не лише роблять висновок про стосунки між персонажами: (текстова інформація), а й формують своє ставлення до них, тобто те ставлення, яке їм підказує автор (підтекстова інформація).

Слідом за В.В.Лободою та С.В.Шевчук, ми виділяємо три основні поля спілкування: поле монологічного авторського мовлення, поле ремарок та поле діалогічного мовлення, в якому саме й актуалізується йменування персонажа, створене автором у першому та другому полях. Осмисливши звертання в драматургії Б.Шоу, ми вважаємо правомірним представити ці поля дещо інакше.

По-перше, маємо поле презентації (інформації) дійових осіб, тобто поле автора. У цьому полі рідко коли буває присутнім контекст звертання, натомість представлено лише монологічне мовлення драматурга, бо він вводить читача в ту атмосферу, де від-

буватиметься дія. Часом поле інтродукції, яке включає пролог і епілог, роз'яснює ту чи іншу політичну ситуацію, обстановку, певні події — у Б.Шоу з незмінним натяком на сучасне життя Англії. Так, зокрема п'єса "Ceesar and Cleopatra" починається великим монологом-звертанням єгипетського бога Ра, а насправді — це маска самого драматурга, яка дає йому змогу звернутися до глядацької аудиторії.

Майстерність Б.Шоу як драматурга відзначається особливим новаторством, і це стверджується саме таким способом використання "завуальованих" форм для висловлення своєї авторської думки.

До другого поля відносимо авторські ремарки, котрі не містять ніяких звертань, хоч і накопичують інформацію про героїв п'єси. Ремарки Б.Шоу, зокрема вступні, подекуди розростаються у великі і досить змістовні тексти, що значно наближають читача до сприйняття третього поля п'єси — поля мовленнєвої діяльності персонажів. В діалогах, монологах та полілогах разом з розвитком сюжетної лінії вимальовуються герої, подаються їх оцінки, характеристики. При цьому в багатоплановому прагматичному навантаженні тексту п'єси досить чітко проявляються як в усьому тексті, так у значній мірі в звертаннях, чотири лінії: "персонаж-персонаж", "автор-персонаж", "персонаж-глядач", "автор-глядач", проте всі вони наявні в третьому полі, а в деякій мірі і в першому, де також несуть великий обсяг комунікативно-прагматичного навантаження.

П'єса, як і всякий вид комунікативного акту, обов'язково передбачає наявність комунікативного ланцюжка, який може мінятися залежно від комунікативно-прагматичного спрямування п'єси та інтенції драматурга.

Лінія "персонаж-персонаж" може поглянути лінії "автор-персонаж", та "автор-глядач (читач)". Поєднання комунікантів варіюється залежно від інтенції автора та композиційного задуму п'єси. Саме тут комунікативно-прагматичний потенціал звертань зростає, оскільки автор висловлює свої думки через підставний персонаж або шляхом посилання на якесь джерело (А...Мецлер).

Аналіз звертань у п'єсах Б.Шоу по лінії "персонаж-персонаж" дає підстави визначити два адресні аспекти. Перший аспект — це текстова експліцитна інформація, адресована одним персонажем іншому, вона ніби лежить на поверхні, а другий — підтекстова

імпліцитна інформація, спрямована на глядача (читача), яку треба читати поміж рядками. Звертання виникло з потреби комунікативної прагматики, воно часто концентрує в собі лівову частку прагматичного заряду, вбирає в себе найголовніші його інформативні елементи.

Безперечно, більшість звертань, що утворюють групу "персонаж-персонаж", обмежена експліцитним аспектом, що цілком законно-мірно для п'єси. Але й імпліцитний компонент, який йде від автора до глядача, простежується в тих звертаннях, котрі експліцитно адресовані одним персонажем іншому, у випадках, коли зміна ситуації спілкування веде до суттєвої зміни форм звертання. Так их змін: звертання типу Harry - Trench, Billy-Sokane (п'єса "the Widowers' Houses") з розвитком сюжету вимагає комунікативна ситуація, що складається на сцені. Разом з тим ці зміни стають виразними сигналами, скерованими до глядача, стають прагматичними маркерами певних етапів розвитку стосунків персонажів та навіть несуть попередню інформацію про подальший розвиток сюжету.

Таким чином, комунікативна прагматика звертання одного персонажа до іншого (а лінія "персонаж-персонаж" майже повністю домінує в системі звертань у п'єсах Б.Шоу) нерідко доповнюється прагматикою сприйняття, котра скерована автором на глядача. І хоч ця прагматика сприйняття практично завжди виявляється прихованою, імпліцитною, її питома вага в семантичному обсязі звертань може значно переважати.

Авторська прагматична настанова передбачає не лише відбір необхідних звертань, а й їх системну організацію, яка накреслює комунікативну стратегію автора-драматурга. За мовленнєвою поведінкою персонажа стоїть авторська праця, що створила цю поведінку, а в цьому, власне і полягає творча прагматика, тобто інтенція автора. Коли адресант, тобто персонаж, за яким стоїть автор, дібравши необхідне звертання, досягає своєї мети (спонукати до дії, переконати, отримати відповідь, домогтися чогось-небудь і таке інше) - тоді ми можемо говорити про ефективний мовленнєвий вплив.

Існують специфічні закони мовленнєвого впливу, котрими можна досить вигідно користуватися, якщо майстерно їх застосовувати. Одним з найбільш ефективних прийомів, що належать до арсеналу засобів мовленнєвого впливу, є, як зазначав Д.Карнегі, фактор наймення. Звертання до адресата по імені з огляду на

прагматичну настанову діє на нього значно ефективніше. Прагматична функція таких формул звертань полягає в тому, щоб, по-перше, посилити комунікативну позицію адресанта, по-друге, виділити, підкреслити особливість, виключність адресата і цим досягти певної мети.

Драматург моделює свій твір залежно від імовірного глядача, котрий фактично й стає адресатом прагматичної спрямованості тексту п'єси і, отже, так чи інакше створює на заданому п'єсою матеріалі свою прагматику сприймання тексту. Автор кодує інформацію для глядача через репліки персонажа, і ця інформація не лежить на поверхні, а залишається імпліцитною, але практично завжди є сигналом, що дозволяє глядачеві розкодувати її згідно зі своїм тезаурусом.

Комунікативна стратегія драматурга впливає на вибір певних звертань, які стають найбільш ефективною формою реалізації прагматичної настанови автора.

Персонаж та його мовленнєва діяльність, за якими проглядає автор, є ключовою ланкою комунікативного процесу, прагматично націленого на глядацький зал. Тут на лінію "автор-глядач" нашаровується інша лінія - "персонаж-глядач". Автор прагне реалізувати свою комунікативну настанову - викликати у реципієнта (аудиторію) певні емоції, передати йому свої думки, примусити думати, зіставляти. Отже, звертання в устах персонажів є своєрідним каталізатором комунікативного впливу на глядача.

Аналізуючи звертання як одиницю вербальної комунікації у драматичних творах, ми розглядаємо його в комунікативному ланцюжку з залученням кінцевої ланки - читача (глядача). Створена автором лінія "автор-персонаж" не тільки не перешкоджає, а навпаки, сприяє цілковитому залученню адресата (у нашому випадку глядацьку аудиторію) у вигаданий світ квазіреальності, вміщений у суцільну "прозору капсулу" текстової форми п'єси (І.М.Колегаєва).

Для драматурга важливо максимально зменшити розмаїтість глядацького сприймання, і вся прагматична інтенція підкоряється цій меті. Майстерне використання вдало підібраних звертань значно сприяє подоланню антиномії, що лежить на комунікативній лінії "автор-глядач".

Практично всі мовні засоби мають комунікативно-прагматич-

ну настанову, але, мабуть, лише мовленнєвий статус звертань так широко поєднує в собі прагматичну силу номінаційних одиниць з комунікативно-прагматичним потенціалом експресивних одиниць.

Звертання з точки зору прагматики виступають особливим групою номінацій, оскільки вони збагачують, насичують текст емоційними компонентами, несучи при цьому комунікативне навантаження, яке пов'язане з інтенцією драматурга. Оскільки звертання направлені в кінцевому рахунку до позатекстової дійсності, тобто до читача (глядача), їх значимість у художньому тексті підноситься тим, що вони підказують читачеві (глядачеві) тональність, емоційний рівень та інші параметри зображуваних подій. Комунікативно-прагматична специфіка звертань полягає перш за все в особливій напрузі їх потенціалу, бо звертання є точками перетину інформаційних та емоційно-експресивних засад.

Завершується дисертація висновками, де узагальнюються висловлені в роботі міркування та спостереження.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Текстобразующая роль лексических единиц // Методы изучения лексического состава языка: Тез. докл. респ. науч.-метод. конф. 14-16 окт. 1986.- Черновцы, 1986.- С.23-24.

2. Роль обращений в национально-культурной специфике стиля // Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури: Тез. допов. респ. наук. конф., присвяч. 125-річчю з дня народження письменниці.- Чернівці, 1986.- С.101-102.

3. Использование экспертных систем для анализа литературных текстов (на материале пьес Б.Шоу) // Автоматический анализ, перевод, обучение пониманию текста: Тез. выступл. на науч. сов.-м., 1989.- С.118-119.

4. Слова чужости в функции обращения в английской речи // Роль іноземних мов у формуванні висококваліфікованого фахівця-медика: Тез. допов. міжвуз.наук.метод.конф.- Чернівці, 1992.- С.38-39.

5. Звертання в п'єсах Б.Шоу // Семантика мови і тексту: Мат.міжн. наук. конф. - Івано-Франківськ, 1993.- С.101-102.

6. Обращение в современном английском языке /Черновиц. ун-т.- Черновцы, 1993.- 13 с. Деп. в ГНТБ Украины 22.02.93, № 234 - УК 93.

7. Обращение как прямой выразитель прагматической установки (на материале пьес Б.Шоу) /Черновиц. ун-т.- Черновцы, 1993.- 8 с. Деп. в ГНТБ Украины 10.01.1994, № 63 - УК 94.

462496

AB 29.814

AB 29.814